

SISTEMUL POLITIC INTERNAȚIONAL: ABORDARE CONCEPTUALĂ

Ion SANDU

Catedra Științe Politice și Educație Civică

L'auteur examine le problème de la conceptualisation du système politique international dans le contexte des changements globaux, qui caractérisent de nos jours la communauté mondiale. La réinterprétation de la notion visée concerne la précision de la nouvelle configuration des acteurs de la politique internationale et de l'avenir de l'Etat national.

Le prototype des relations internationales est lié à la civilisation des Grecs anciens, des pays de l'Est Ancien et à ceux de l'Amérique Latine. En Europe médiévale on argumentait la conception de l'équilibre des pouvoirs dans la politique mondiale, mais le centre du système politique international c'était l'Etat. Dès le XIXème siècle on restaure l'égalité dans les droits des pouvoirs mondiaux, mais au XXème siècle on jette les bases de l'ordre mondial bipolaire.

L'auteur arrive à la conclusion que dans le domaine visé il y a deux tendances actuelles: l'ordre mondial unipolaire (l'influence décisive des USA) et l'ordre mondial multipolaire (l'existence de plusieurs centres d'influence, dans diverses régions du monde).

Din timpurile străvechi oamenii se străduiau să trăiască în comunități. De acum primele lor așezări (sate și orașe) contactau – târguiau sau luptau, încheiau contracte cu diferiți reprezentanți sau prin alte metode izbuteau să comunice între ei. Acest proces îl putem considera ca prototip al relațiilor internaționale.

În memoria istoriei s-a păstrat multă informație despre aceea cum se înfăptuiau interacțiuni de acest fel. Una dintre primele lucrări de acest gen este descrierea istoricului antic Fucidid (460-396 î.e.n.) a războiului Peloponec dintre uniunile de polisuri (orașe-state): Delosciene în frunte cu Atena și Peloponicene cu liderul Sparta. Dialogul Melocean al lui Fucidid este un exemplu clasic de folosire a forței în calitate de factor principal în soluționarea problemelor internaționale:

Atenienii. Noi deținem superioritate pe drept, deoarece am învins perșii... Pe drept lucrurile se fac între oameni, când forțele lor sunt egale, dar prin forță – când puternicul e ferm pe pozițiile sale, iar cel slab cedează.

Meloșii. Noi, însă, credem că utilul (vorbim despre util, căci voi ați hotărât a purcede prin util în locul „dreptului”) constă nu în aceea că voi ați lichidat binele comun, dar în aceea că și în primejdie omului întotdeauna i se acordă ce i se cuvine.

Atenienii. Gândul despre sfârșitul dominației noastre nu ne tulbură (sfîiește)... nouă ne trebuie nu puterea noastră penibilă, dar mutual avantajoasa voastră salvare.

Meloșii. Dar dacă dominația este utilă pentru voi, atunci ce fel de robie poate fi utilă pentru noi?

Atenienii. Pe voi supunerea v-ar apăra de calamități îngrozitoare, dar nouă ne-ar fi convenabil că voi n-ați pierit.

Centre ale civilizației au apărut, după cum se știe, nu numai în Europa. Nivel înalt de dezvoltare au atins în antichitate China, India, Japonia, Egiptul, America Centrală și alte regiuni de pe glob. În China, aproximativ în același timp când în Grecia Antică funcționau polisurile, au apărut comunități teritoriale, insistent se foloseau mijloacele militare în lupta pentru dominare. Despre aceasta se descrie în lucrarea lui Sun-țzî (VI-V î.e.n.) „Arta războiului”, care teoretiza legătura războiului și politicii, factorii victoriei și altele.

După perioada expansiunii, care s-a schimbat cu destrămarea Harafatului arab, în secolele X-XI atinge înflorirea civilizația arabă, în același rând și cultura arabo-musulmană. Atunci Europa era în perioada „veacurilor negre”, iar Japonia a căzut sub o puternică influență culturală a Chinei. Mai târziu (din secolul XVI) Japonia se izolează de celelalte părți ale lumii, în primul rând de la influența civilizației europene. Și aceasta a durat până în anii '60 ai sec. XIX (începutul perioadei Meidzi), când guvernatorii și-au orientat activitatea spre modernizarea și industrializarea țării.

În America Latină, civilizația maia a atins cel mai înalt nivel de dezvoltare în secolele III-X. În Africa, aproximativ în secolul V, în Ghana apare una dintre cele mai timpurii regate. În genere, statele africane se formează începând cu secolul X, dar mai târziu, începând cu secolul XVI ele se află sub o puternică dependență față de europeni.

Europa devine în secolele XV-XVI regiune care domină în lume (din epoca Renașterii și Reformei). La această etapă de dezvoltare istorică a umanității descoperirile geografice au dat posibilitate țărilor europene să pună stăpânire pe noi teritorii; în același timp, europenii din nou s-au orientat către cultura clasică a Greciei

și Romei Antice, care îndeosebi a influențat stabilirea sistemului politic internațional și a relațiilor internaționale. În secolul XIV, în Italia au fost fondate primele reprezentanțe externe – prototipuri ale misiilor diplomatice contemporane.

Semnarea contractului din Westfalia, care a pus capăt Războiului european de 30 de ani, a semnat un stâlp istoric de marcație în dezvoltarea mondială – anume atunci a fost pusă temelia principiilor afirmării *noii organizări politice a lumii*, care s-au răspândit apoi pe întreaga planetă rămânând în vigoare până în zilele noastre. Acest sistem își trage originea din relațiile dintre teritoriile Greciei Antice și ale Imperiului Roman, de asemenea ale orașelor italiene din perioada medievală târzie. Sensul principal al Păcii de la Westfalia se reduce la următoarele: țările europene, recunoscând asemănarea intereselor lor, au hotărât să se unească în comunitate internațională cu scopul de a discuta intențiile politice ale fiecărei din ele și ale celor comune; a fost sancționată separarea bisericii protestante de cea romano-catolică; recunoașterea independenței principatelor nemțești a lipsit-o pe Germania de dominația ei în sfera relațiilor politicii externe; ca lideri politici pe arena mondială s-au deplasat Franța și Suedia. În așa fel, au fost puse bazele concepției de balanțe a puterilor în politica mondială.

Pacea de la Westfalia a pus începutul constituirii noului sistem de relații internaționale, mai târziu numit model statal-centrist al lumii. Aceasta a fost posibil datorită recunoașterii principiului suveranității naționale în calitate de temelie principală în comunicarea internațională: fiecare stat e înzestrat cu toată puterea politică pe teritoriul său și stabilește politica externă proprie, iar celelalte state sunt obligate să stimeze acest drept. Anume din acest punct de vedere europenii au aranjat structura relațiilor interne și externe, au selectat mecanismele și aparatele de guvernare corespunzătoare ei, au determinat normele politice și juridice necesare. De atunci statul a devenit centrul, unitatea de pornire pentru crearea *sistemului politic internațional*.

Creatorii Păcii de la Westfalia înțelegeau foarte bine că ordinea mondială constituită de ei nu poate fi edificată pe orientări valorice, de exemplu, pe religie; valorile nu se supun discutării și pe ele nu se fac cedări. Anume de aceea în baza modelului statal-centrist al lumii au fost plasate interesele naționale, pe care e posibilă căutarea compromisului în soluționarea problemelor apărute.

Politica externă a statelor la primele stadii de dezvoltare a modelului statal-centrist al lumii se deosebea substanțial de practica contemporană. De elaborarea și realizarea ei erau preocupați numai reprezentanții nobilimii, deseori având legături de rudenie. Dar și atunci politica externă era axată, ca și în zilele noastre, pe soluționarea relațiilor interstatale.

De la început, interacțiunile statelor pe arena internațională doar parțial se reglementau prin uniunile statale, care pe multe direcții își acordau acțiunile în politica externă.

La sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX s-a evidențiat rolul Marii Britanii în politica mondială, prima țară în care a avut loc revoluția industrială. Ca concurentă a ei s-a impus Franța. În același timp, a început să scadă puterea Spaniei, Suediei și Olandei, ceea ce înseamnă că scădea și autoritatea lor în politica externă. În acea perioadă vădit s-au întărit Prusia și Rusia, situându-se printre țările mai importante – participante la relațiile internaționale.

Războaiele lui Napoleon, care au urmat după Revoluția Franceză, s-au terminat cu înfrângerea Franței. Congresul de la Viena (1815) a făcut totalurile acestor războaie și a confirmat încălcarea în mersul lor a principiului suveranității naționale. Așa, în Europa a început să se aranjeze o nouă ordine a relațiilor politice dintre state, care a permis denumirea de Sistem vienez al relațiilor internaționale (Concertul european). Țările „lideri” de pe continent au încercat să aprecieze fundamentele colaborării în scopul reprimării posibilelor inițieri de a hotărî contradicțiile prin metode militare. În esență, ele au restabilit echilibrul puterilor, care a ființat până la sfârșitul secolului XIX, când din nou domina principiul politicii puternice.

Către începutul secolului XX pe scena mondială din nou s-a schimbat configurația marilor puteri: în componența lor se evidențiază în primul rând Statele Unite ale Americii, de asemenea Japonia, Germania și Italia. Din această perioadă Europa încetează a mai fi unicul continent unde se evidențiau țări-lideri.

Pentru secolul XX sunt semnificative două războaie mondiale. Primul război mondial (1914-1918) s-a încheiat cu înfrângerea Germaniei. În iunie 1919 la Versailles a fost semnat pactul de pace cu Germania, care a fixat noile hotare teritoriale ale ei; pacte de pace au fost semnate și cu aliații acestei puteri. Pactul de la Versailles a pus bazele organizării ordinii internaționale orientate spre asigurarea metodelor politice de dezvoltare a relațiilor dintre state, în același rând pe calea inițiativelor novatoare de creare a sistemelor de securitate colectivă și regională.

În Pactul de pace de la Versailles (și în alte acte analogice) a fost fixat statusul Ligii Națiunilor – organizație interguvernamentală internațională având scopuri de bază ca dezvoltarea colaborării între popoare, garanția păcii și a securității. De la început, el a fost semnat de 44 de state (SUA nu a ratificat acest document și nu a intrat în componența Ligii).

Formarea definitivă a sistemului de relații internaționale s-a produs la Conferința de la Washington (1921-1922) inițiată de SUA și recunoscută să fixeze noua aranjare a puterilor în regiunea Oceanului Atlantic. La baza modelului de organizare a lumii între cele două războaie mondiale a fost pus anume sistemul relațiilor internaționale adoptat la Versailles și Washington.

După cel de-al doilea război mondial (1939-1945) a fost construit următorul sistem de relații internaționale, cel de la Ialta și Potstam. Ca și cele precedente, el este recunoscut ca parte a modelului de organizare a lumii fixat în actul de la Westfalia. Poziția despre balanța puterilor, căreia, pe timpul său, Liga Națiunilor se străduia să-i contrapună principiul securității colective, din nou devine unul dintre elementele-cheie de organizare a lumii în a doua jumătate a secolului XX. Totuși, în plan geopolitic și militar-strategic lumea a devenit împărțită în sfere de influență între două superputeri – SUA și URSS și aliații lor; pentru menținerea și răspândirea acestei influențe s-a desfășurat o luptă crâncenă, în mare măsură provocată de motive ideologice. Mai târziu, o asemenea structură a ordinii mondiale a fost definită ca bipolară.

Relațiile internaționale după cel de-al doilea război mondial erau complicate și contradictorii. Crearea Organizației Națiunilor Unite (1945), elaborarea principiilor ei de activitate au pus începutul dreptului internațional contemporan și al dezvoltării mecanismului de funcționare a acestuia. Pe parcursul a mai mult de jumătate de secol ONU efectiv contribuie la menținerea păcii și securității internaționale, aplicând diferite modalități de soluționare a conflictelor pe arena mondială. La aceasta contribuie încheierea contractelor multilaterale și bilaterale de colaborare între state. Un moment important a devenit semnarea la Helsinki (1975) a Actului final al Conferinței pe problemele securității și colaborării în Europa, conținând condițiile activizării interacțiunilor țărilor-participante în domeniul economiei, științei și tehnicii, ecologiei, culturii, educației, respectării drepturilor omului, libertății informației și contactelor dintre oameni. A fost creată Organizația pentru Securitate și Colaborare în Europa.

În perioada postbelică a apărut un nou tip de confruntare pe arena mondială – războiul rece. Țările de pe glob au format două blocuri, a căror rivalitate nu o dată a fost pusă în situații ce ușor puteau evolua în conflicte globale. Unul dintre cele mai primejdioase a fost criza caraibă (cubaneză) din 1962, când URSS și SUA în mod serios căutau posibilități de a face schimb de lovituri cu arma atomică. Superputerile opuse au creat organizațiile politico-militare NATO și OTV.

La hotarul anilor '90, după destrămarea lagărului socialist din care făceau parte URSS și țările Europei Centrale și de Est, s-a dezvoltat și Tratatul de la Varșovia, cea ce a însemnat de fapt sfârșitul războiului rece. Sarcina modificării relațiilor internaționale constă în determinarea principiilor noi, a conturului practic al lumii și al securității pe baza relațiilor multidimensionale de colaborare între state. De la început, eșecul comunismului și victoria Occidentului în războiul rece au fost sesizate în stilul romantismului politic: mulți analiști au prezis nerecurgerea în viitor la metode violente de reglementare a litigiilor, a conflictelor armate datorită victoriei totale în abordarea liberal-democratică a structurii sistemului politic global și a relațiilor internaționale. Ulterior, agravarea bruscă a încordării, extinderea conflictelor militare, îndeosebi în Europa, au provocat poziții contrare opuse, teoretic formulate ca probabilitate a ciocnirii civilizațiilor.

Majoritatea cercetătorilor care studiază ordinea mondială contemporană susțin că la sfârșitul secolului XX – începutul secolului XXI lumea suferă o schimbare bruscă, pe care o clasifică ca „punct de bifurcare”, „adolescență”, „epocă a stării nedeterminate” etc. În orice caz, se are în vedere perioada transformărilor calitative, care schimbă esența și sensul structuralizării politice a lumii. Unul dintre argumentele în folosul acestei afirmări este simptomul ruinei fundamentelor sistemului politic internațional creat în Westfalia, care a ființat (cu schimbări) trei secole și jumătate.

La acest proces s-a atras atenția atunci când în politica mondială tot mai activ au început să se implice organizațiile interguvernamentale – ONU, OMC etc. și regionale (în Europa – NATO, OTV, UE, OSCE). Aceste organizații joacă tot mai convingător roluri destul de independente și de acum de sine stătător influențează atât relațiile internaționale, cât și asupra fondatorilor lor.

La sfârșitul secolului XX au fost operate modificări serioase în procesul politic internațional. În el s-au inclus, în calitate de actori politici, organizațiile nonguvernamentale, și anume: corporații transnaționale, ecologiste, profesionale, mass-media etc. La începutul mileniului trei numărul organizațiilor nonguvernamentale

a crescut brusc (peste 40 de mii). Dacă înainte relațiile internaționale se mărgineau la interacțiunile dintre asemenea actori ca state-națiuni independente și la balanța forțelor lor, astăzi lumea s-a complicat, organizațiile internaționale și cele nonguvernamentale insistent declară despre drepturile lor.

Sunt și păreri opuse despre declinul modelului sistemului politic internațional westfalian: el se păstrează, deoarece se mărește numărul statelor independente, se extind posibilitățile dirijării cu cetățenii lor, ei singuri creează activ instituții internaționale, și, în genere, hotarele statelor deocamdată nimeni nu le-a anulat.

Însă, dacă privim „suveranitatea westfaliană” ca principiu, conform căruia factorii externi nu influențează asupra politicii interne a statelor sau pot influența, dar destul de redus, atunci asemenea suveranitate într-adevăr se surpă, dar împreună cu ea și modelul statal-centrist al lumii.

Erozia sistemului westfalian al lumii creează pentru comunitatea umană un lanț de probleme. În contradicție intră normele și principiile inițiale, când procesele legate de o mai mare transparență a hotarelor țărilor încă nu s-au manifestat în deplină măsură (în special, se păstrează atitudinea din trecut față de neamestecul în treburile interne), și cerințele ultracontemporane cu influența lor crescătoare (de exemplu, principiul respectării drepturilor omului supuse examinării din partea propriului stat). Această contradicție dintre vechi și nou generează urmări serioase.

Pe de o parte, deschiderea hotarelor și, condiționată de ea, interdependența îndeamnă statele tot mai activ să reacționeze la evenimentele din alte țări, îndeosebi la conflictele politice. Oricare încercări de amestec, fie chiar îndreptățite, din afară în treburile interne (adică limitarea suveranității) impun alte țări (chiar acele împotriva cărora nu au fost folosite acte de influență sub forma aplicării de forță) să-și apere suveranitatea și să reziste slăbirii rolului statului. În rezultat, se creează condiții pentru apariția regimurilor agresive, dar și a cvasi-statelor. Nefolosind garanțiile juridice, condiționate de suveranitate, ele în tot chipul se străduie să mențină puterea creând zone teroriste și de instabilitate.

Pe de altă parte, surparea hotarelor statale orientează unele mișcări naționale spre separatism, care des se manifestă în formă de conflicte politice. Trebuie să avem în vedere că majoritatea statelor au apărut abia în secolele XIX-XX. Astăzi în lume sunt încă multe comunități naționale care se străduie să dobândească statusul de stat suveran și independent. Cea mai însemnată creștere a numărului de state revine anilor '90 (peste 20 de state). Unii experți prognozează că în deceniile următoare pe harta politică a lumii pot să apară circa 100 de state noi.

Hotarele deschise evidențiază problema identității. În epoca dominației exclusive a modelului westfalian al sistemului politic internațional, identificarea, sub multe aspecte, s-a fundamentat pe apartenența statală. Astăzi însă statele de acum nu mai pot să ceară de la cetățeni o asemenea loialitate (devotament) față de sine. De aceea, noua situație din lume (o putem considera de tranziție, în același rând și pentru conștiința omului) scoate în vileag multiple probleme legate de identitate: apariția numeroaselor forme, neclare, de autoidentificare; ca urmare, se fac încercări de autoidentificare pe motive etnice, religioase etc., ceea ce adesea provoacă conflicte. Potrivit datelor Institutului internațional de cercetare a problemelor lumii din Oslo, în perioada anilor 1990-1995, 70 de țări au fost implicate în 93 de conflicte armate, în care și-au pierdut viața 5,5 milioane de oameni.

Perimarea modelului westfalian al sistemului politic internațional și dezagregarea sistemului Ialta-Potstdam de relații internaționale au impus politologii să formuleze prognoze referitor la viitorul sistemului politic al orânduirii mondiale.

După părerea unora, lumea devine cu mult mai omogenă, în principal, ca urmare a proceselor globalizării, care cuprind tot mai multe teritorii și influențează asupra noilor componente de ordin economic, social, cultural, politic de existență a omenirii. În asemenea pronosticuri, globalizarea în mod obișnuit este tratată ca răspândire a modelului occidental.

Prognoză direct opusă referitor la viitorul lumii dau cercetătorii care scriu despre sciziunea civilizațiilor. Motivele acestei sciziuni sunt diferite: pronunțarea diferențelor dintre civilizațiile apusene, latinoamericane, africane, islamice, confuciene, indiene, creștin-slavonă și japoneză; divizarea civilizației în agrară, industrială și postindustrială; nivelul dezvoltării social-economice al țărilor (înalt, mediu, inferior) cărora le corespunde centrul, semiperiferia, periferia lumii-sistem; constituirea celor șase zone economice (nord-atlantică, pacifică, euroasiatică, „de sud” și a două spații transnaționale). În aceste și alte concepții analogice, care prognozează diferențierea lumii, se atrage atenția la conflictele reale și cele potențiale legate de acest factor.

În a treia grupă de variante se fac încercări de a îmbina tendințele de integrare și universalizare a lumii, dintr-o parte, și separare a diverselor ei părți componente, precum și domenii ale activității umane, pe de altă

parte. Acești cercetători ai sistemului politic internațional consideră că relațiile internaționale se determină ca procese de tendință centristă (globalizarea și integrarea) și ca procese centrifuge (separare, izolare).

S-au desfășurat discuții și referitor la problema structurii sistemului politic internațional. Mai populare sunt două puncte de vedere: el va fi unipolar (SUA împreună cu „șapte/opt” țări – cele mai influente) sau multipolar (centrele de putere în diferite regiuni ale lumii). Majoritatea savanților care descriu viitorul sistemului politic internațional folosind noțiunea de polarizare iau în calcul doar factorul marile puteri, ceea ce înseamnă că nu iau în considerație realitatea legată de activitatea actorilor nonguvernamentali pe arena politică a lumii contemporane.

Bibliografie:

1. Hoffman S. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale. - Chișinău, 2000.
2. Juc C. Unele tipologii ale sistemelor internaționale // Administrarea publică. - 2001. - Nr.1.
3. Negru R. Ipoteze ale globalizării // Societate și politică. - 1998. - Nr.4.
4. Spiridon G. ONU. Rolul său în menținerea păcii și securității internaționale. - București, 1997.
5. Кеохейн Р. Международные отношения: вчера и сегодня. – În: Политическая наука: новые направления. - Москва, 1999.
6. Моргантау Г. Международная политика. Т.2. Антология политической мысли. - Москва, 1997.
7. Хантингтон С. Становление цивилизаций? // Полис. - 1994. - №.1.

Prezentat la 05.04.2007